

Extended Abstract

A Corpus-Based Study of Conventionality of Conceptual Metaphors in Written Persian: The Case of the Lexeme /Por/ (Full) and Its Synonymous Expressions

Fateme Foroughan Geransaye

PhD Candidate in Linguistics, Department of Foreign Languages and Linguistics, Shiraz University, Shiraz, Iran

fateme.foroughan@gmail.com

Amirsaeid Moloodi¹

Assistant Professor, Department of Foreign Languages and Linguistics, Shiraz University, Shiraz, Iran

amirsaeid.moloodi@gmail.com

Alireza Khormae

Associate Professor, Department of Foreign Languages and Linguistics, Shiraz University, Shiraz, Iran

akhormae@shirazu.ac.ir

Jalal Rahimian

Professor, Department of Foreign Languages and Linguistics, Shiraz University, Shiraz, Iran

jrahimian@shirazu.ac.ir

Review History:
Received: 21.01.2026
Revise: 07.02.2026
Accepted: 08.02.2026

Abstract

This study aimed to investigate and compare the degree of conventionality of synonymous metaphorical patterns in written Persian. In the framework of Conceptual Metaphor Theory by Lakoff and Johnson (1980) and using the corpus-based method of Metaphorical Pattern Analysis by Stefanowitsch (2006), seven synonymous Persian words – /por/, /ākande/, /saršār/, /labālab/, /labriz/, /mālāmāl/, and /mamlov/ – all conveying the meaning of “fullness”, were analyzed. Data were extracted from Hamshahri 2 Written Corpus. The conventionality degree of each pattern was calculated based on the relative frequency of its metaphorical versus non-metaphorical uses. Findings revealed that despite sharing a basic meaning, the synonymous words are not identical in their degree of conventionality and exhibit varying levels of entrenchment and productivity within the conceptual system. Accordingly, the order of conventionality from highest to lowest is: /saršār/, /mālāmāl/, /ākande/, /labriz/, /por/, /mamlov/, and /labālab/. These results confirm that a word's overall frequency does not necessarily equate to its degree of metaphorical entrenchment, and that the “relative frequency” of metaphorical use is a better measure for assessing conventionality. This finding supports the notion that even seemingly synonymous patterns display distinct metaphorical behavior, and that conventionality is an independent phenomenon from lexical synonymy.

Keywords:

Conceptual Metaphor
Conventionality
Corpus-based
Metaphorical Pattern
Analysis
Synonymous Words

How to cite this article:

Foroughan Geransaye, F. , Moloodi, A. , Khormae, A. and Rahimian, J. (2025). A Corpus-Based Study of Conventionality of Conceptual Metaphors in Written Persian: The Case of the Lexeme /Por/ (Full) and Its Synonymous Expressions. *Journal of Linguistics & Iranian Languages*, 10(3), 51-68. doi: 10.22099/jlil.2026.55507.1461

COPYRIGHTS ©2025 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher.

¹ Corresponding author

Introduction

Metaphor has long been regarded as a rhetorical device in classical philosophy, particularly in the works of Aristotle, who viewed it as a stylistic ornament enhancing discourse. However, the emergence of cognitive linguistics in the late twentieth century fundamentally redefined the role of metaphor. In *Metaphors We Live By* (1980), Lakoff and Johnson argued that metaphor is not merely a linguistic phenomenon but a cognitive mechanism through which abstract concepts are structured and understood in terms of more concrete concepts.

Within Conceptual Metaphor Theory (CMT), metaphors are systematic mappings between source and target domains. Over time, frequent metaphorical expressions may become conventionalized and cognitively entrenched. Despite extensive research on conceptual metaphors in Persian, the degree of conventionalization among synonymous metaphorical patterns has not been quantitatively examined. The present study addresses this gap by investigating whether synonymous lexical items participating in the same conceptual metaphor exhibit equal levels of metaphorical entrenchment and conventionality in actual language use.

Materials & Methods

This study adopts a corpus-based methodology within the framework of Metaphorical Pattern Analysis (Stefanowitsch, 2006). Data were drawn from the Hamshahri 2 corpus (AleAhmad et al., 2009), a comprehensive collection of contemporary written Persian containing approximately 150 million words. The corpus was analyzed using AntConc software (Anthony, 2014).

Seven Persian adjectives sharing the core meaning of “fullness” were selected: *por*, *ākande*, *saršār*, *labālab*, *labriz*, *mālāmāl*, and *mamlov*. These lexical items frequently appear in metaphorical constructions related to the target domain of HAPPINESS, instantiating the conceptual metaphor HAPPINESS IS FLUID IN A CONTAINER. For each word, all linguistic patterns where it co-occurs with a noun in a specific syntactic slot (e.g., complement of an adjective) were extracted. A random sample of 2,453 expressions was drawn from a total of 86,886 occurrences, following the Morgan and Krejcie table.

All nouns occurring in these slots were classified using FarsNet (Shamsfard et al., 2010) into two categories: concrete (non-metaphorical usage) and abstract nouns (metaphorical usage). Conventionality was operationalized as the relative proportion of target-domain usage to source-domain usage. Statistical significance was assessed using the two-way Chi-square test in SPSS (version 16). The primary objective was to determine whether lexical synonymy entails equal levels of metaphorical conventionality.

Results & Discussion

The results reveal statistically significant differences ($p < .05$) in the distribution of source and target domain nouns across the seven synonymous adjectives. The degree of metaphorical conventionality, measured by the percentage of target-domain usage, is ranked as follows:

saršār (86.9%) > *mālāmāl* (84%) > *ākande* (82.87%) > *labriz* (80.6%) > *por* (62.5%) > *mamlov* (54.9%) > *labālab* (53%)

The adjective *saršār* demonstrates the highest proportion of co-occurrence with abstract nouns such as "joy", "love", and "enthusiasm", indicating a strong degree of metaphorical entrenchment. Similarly, *mālāmāl* and *ākande* show dominant metaphorical usage, suggesting that these items have undergone substantial conventionalization. The adjective *labriz* also

exhibits a high level of metaphorical usage (80.6%), further supporting the pattern of differential conventionalization among synonyms.

In contrast, *labālab* and *mamlov* display a more balanced distribution between literal and metaphorical uses. Their relatively lower percentage of target-domain usage suggests that they remain more closely associated with concrete, physical meanings.

Interestingly, although *por* is the most frequent lexical item overall in the corpus, it ranks only fourth in metaphorical conventionality. This finding indicates that absolute frequency does not necessarily correlate with metaphorical entrenchment. Instead, the relative dominance of abstract usage serves as a more reliable indicator of conventionalization.

These findings are consistent with the "career of metaphor" hypothesis (Bowdle & Gentner, 2005), which suggests that repeated metaphorical usage leads to cognitive entrenchment and categorization-based processing. Lexical items with higher metaphorical proportions appear to have progressed further along this continuum.

The study further demonstrates that semantic synonymy does not imply identical cognitive or distributional behavior. Although the seven adjectives share a core semantic meaning, their usage patterns differ significantly in actual discourse. This highlights the importance of empirical corpus-based investigation in revealing subtle differences in metaphorical productivity and conventionalization.

Conclusion

This corpus-based study demonstrates that synonymous lexical items participating in the same conceptual metaphor exhibit significantly different degrees of conventionalization in Persian. The findings confirm that metaphorical entrenchment is not uniformly distributed among semantically similar words.

The analysis shows that *saršār*, *mālāmāl*, and *ākande* are more strongly conventionalized in metaphorical contexts, while *labālab* and *mamlov* retain stronger associations with literal meanings. Furthermore, the results indicate that overall corpus frequency is not a sufficient indicator of conventionality; rather, the proportion of target-domain usage provides a more accurate measure.

The study contributes to cognitive linguistic research by offering quantitative evidence for varying degrees of metaphorical conventionalization within synonymous constructions. It also underscores the methodological value of corpus-based approaches in examining conceptual metaphor and lexical behavior in Persian.

Future research may extend this analysis to other semantic fields and explore cross-linguistic comparisons to determine whether similar patterns of differential conventionalization occur in other languages.

References

- Abu Zakariya Yahya ibn Ziyad al-Farra. (1980). *Ma'ani al-Qur'an*. Beirut: 'Alam al-Kutub.
- Afrashi, A., & Moghimi Zadeh, M. M. (2014). Conceptual metaphors in the domain of shame based on evidence from classical Persian poetry. *Zabanshenakht*, 5(2), 1–20.
- AleAhmad, A., Amiri, H., Darrudi, E., Rahgozar, M., & Oroumchian, F. (2009). Hamshahri: A standard Persian text collection. *Knowledge-Based Systems*, 22(5), 382–387.
- Amid, H. (2003). *Amid Persian dictionary*. Tehran: Amir Kabir Publications.
- Anthony, L. (2014). AntConc (Version 3.4.3) [Computer software]. Waseda University. [<http://www.laurenceanthony.net/software/antconc/>](<http://www.laurenceanthony.net/software/an>

tconc/)

- Aristotle. (1982). *Poetics*.
- Baker, P. (2010). *Sociolinguistics and corpus linguistics*. Edinburgh University Press.
- Black, M. (1962). *Models and metaphors*. Cornell University Press.
- Boers, F., & Demecheleer, M. (1997). A few metaphorical models in (Western) economic discourse. In W. Liebert, G. Redeker, & L. Waugh (Eds.), *Discourse and perspective in cognitive linguistics* (pp. 115–129). John Benjamins.
- Boeynaems, A., Burgers, C., Konijn, E. A., & Steen, G. J. (2017). The impact of conventional and novel metaphors in news on issue viewpoint. *International Journal of Communication*, 11, 19.
- Bowdle, B. F., & Gentner, D. (2005). The career of metaphor. *Psychological Review*, 112(1), 193–216.
- Chen, P. (2010). A cognitive study of “happiness” metaphors in English and Chinese idioms. *Asian Culture and History*, 2(2), 172–176.
- Cseré, A. (2014). Conceptual Metaphor Theory: In defence or on the fence? *Argumentum*, 10, 261–288.
- Da Silva, A. S. (2016). The persuasive (and manipulative) power of metaphor in austerity discourse. In *Exploring discourse strategies in social and cognitive interaction* (Vol. 262, pp. 79–95).
- Deignan, A., Gabryś, D., & Solska, A. (1997). Teaching English metaphors using cross-linguistic awareness-raising activities. *ELT Journal*, 51(4), 352–360.
- Divjak, D., & Caldwell-Harris, C. L. (2019). Frequency and entrenchment. In *Cognitive linguistics: Foundations of language* (pp. 61–86).
- Farshi, V., & Afrashi, A. (2020). Differences and similarities in the conceptualization of sadness in spontaneous speech and poetic language: A cognitive approach. *Journal of Linguistic Essays*, 11(1), 193–217.
- Farshi, V., Afrashi, A., Afkhami, A., & Karimi Dustan, G. H. (2019). Conceptual metaphors of sadness in Persian: A cognitive and corpus-based approach. *Comparative Linguistics Research*, 9(17), 85–99.
- Gil, M. M. (2019). Ideology, metaphor and persuasion in times of elections: A corpus-based study of British and Spanish economic reports. *Complutense Journal of English Studies*, 27, 223–240.
- Hesabi, A., Bakhshi, M., & Sadrnia, P. (2021). Metaphors and the degree of conventionality in translation of prose fiction: A fraction of the whole in focus. *Hikma*, 20(2), 153–176.
- Jurjani, A. Q. (n.d.). *Asrar al-balagha* (A. H. Hindawi, Ed.). *Dar al-Kutub al-‘Ilmiyya*. (Original work published 474 AH)
- Karbalaei Sadegh, M., & Rabiepour, M. (2022). A contrastive study of conceptual metaphors of happiness and fear in Persian and Spanish adolescent literature: A cognitive approach. *Journal of Linguistic Essays*, 13(1), 493–523.
- Khademzadeh, V., & Saeedi-Mehr, M. (2014). Conceptual metaphors of causation in Lakoff’s theory. *Shenakht*, 7(2), 7–34.
- Khaleghi, M. R., Keykhaei, Y., Tehrani-Doust, M., & Golshaei, R. (2020). Processing literal and figurative language using event-related potentials (ERP). *Language Research*, 12(35), 131–150.
- Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A practical introduction*. Oxford University Press.
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A practical introduction* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Lai, V. T., Curran, T., & Menn, L. (2009). Comprehending conventional and novel metaphors: An ERP study. *Brain Research*, 1284, 145–155.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
- Lakoff, G., & Turner, M. (1989). *More than cool reason: A field guide to poetic metaphor*. University of Chicago Press.
- Liu, X., & Zhao, G. (2013). A comparative study of emotion metaphors between English and Chinese. *Theory and Practice in Language Studies*, 3(1).
- Malekian, M., & Sasani, F. (2013). Metaphorical expression of sadness and happiness in everyday speech. *Comparative Linguistics Research*, 3(5), 113–139.
- McEnery, T., & Hardie, A. (2012). *Corpus linguistics: Method, theory and practice*. Cambridge University Press.

- Moloodi, A. S. (2015). *Metaphorical conceptualization of emotions in Persian: A cognitive approach* (Doctoral dissertation, University of Tehran).
- Mohammadian, A., & Farahanizadeh, M. (2018). The conceptual metaphor of happiness in Divan-e Shams. *Linguistic and Rhetorical Studies*, 9(18), 319–350.
- Moein, M. (1991). *Moein Persian dictionary* (Vol. 1). Amir Kabir Publications.
- Sabahi Geragani, H., Heydarian Shahri, A. R., & Mohammadhoseinzadeh, A. R. (2016). A study of conceptual metaphor in Surah al-Baqarah: A cognitive linguistic approach. *Persian Prose Research*, 19(39), 85–107.
- Schmid, H. J. (2017). A framework for understanding linguistic entrenchment and its psychological foundations. In H. J. Schmid (Ed.), *Entrenchment and the psychology of language learning* (pp. 9–36). De Gruyter Mouton.
- Shamsfard, M., Hesabi, A., Fadaei, H., Mansoori, N., Famian, A., Bagherbeigi, S., & Assi, S. M. (2010). Semi-automatic development of FarsNet: The Persian WordNet. In Proceedings of the 5th Global WordNet Conference.
- Steen, G. (1994). *Understanding metaphor in literature: An empirical approach*. Addison Wesley Longman.
- Stefanowitsch, A. (2006). Words and their metaphors: A corpus-based approach. In A. Stefanowitsch & S. T. Gries (Eds.), *Corpus-based approaches to metaphor and metonymy* (pp. 64–105). Mouton de Gruyter.
- Tafarroj Yeganeh, M., & Garavand, K. (2015). Conceptual metaphors of color in Ilami Kurdish. *Farhang-e Ilam*, 14(38), 28–37.
- Taghipouri Hajebi, S., Pashaei Fakhri, K., & Adelzadeh, P. (2021). The conceptual metaphor of happiness in the stories of Ali Mohammad Afghani and its adaptation in Tabriz School court paintings. *Islamic Art Studies*, 18(43), 74–93.
- Tendahl, M., & Gibbs, R. W. (2008). Complementary perspectives on metaphor: Cognitive linguistics and relevance theory. *Journal of Pragmatics*, 40(11), 1823–1864.
- Trim, R. (2007). *Metaphor networks: The comparative evolution of figurative language*. Palgrave Macmillan.
- Trim, R. (2011). *Metaphor and the historical evolution of conceptual mapping*. Springer.
- Yu, N. (1995). Metaphorical expressions of anger and happiness in Chinese and English. *Metaphor and Symbolic Activity*, 10(2), 59–92.
- Zarghani, S. M., Mahdavi, M. J., & Abad, M. (2013). A cognitive analysis of love metaphors in Sana'i's ghazals. *Modern Literary Essays*, 46(4), 1–30.
- Zarghani, S. M., Mahdavi, M. J., & Abad, M. (2014). The evolution of the metaphor of love from Sana'i to Rumi. *Mystical Literature*, 11, 43–80.

زبان‌شناسی و گویش‌های ایرانی

سال ۱۰، شماره ۳، پیاپی ۱۸ (پاییز ۱۴۰۴) شماره صفحات: ۵۱ - ۶۸

تحلیل پیکره‌بنیاد متعارف‌بودگی استعاره‌های مفهومی: مطالعه موردی واژه «پر» و واژه‌های هم‌معنای آن

فاطمه فروغان گران‌سایه^۱، امیرسعید مولودی^{۲*}، علیرضا خرمایی^۳، جلال رحیمیان^۴

۱. دانشجوی دکتری زبان‌شناسی، بخش زبان‌های خارجی و زبان‌شناسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران
۲. استادیار، بخش زبان‌های خارجی و زبان‌شناسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران
۳. دانشیار، بخش زبان‌های خارجی و زبان‌شناسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران
۴. استاد، بخش زبان‌های خارجی و زبان‌شناسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

چکیده

این مقاله با هدف بررسی و مقایسه میزان متعارف‌بودگی الگوهای استعاری هم‌معنا در زبان فارسی نوشتاری انجام شده است. در چارچوب نظریه استعاره مفهومی لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) و با به‌کارگیری روش پیکره‌بنیاد تحلیل الگوهای استعاری استفانویچ (۲۰۰۶)، هفت واژه هم‌معنای فارسی «پر»، «آکنده»، «سرشار»، «لبالب»، «لبریز»، «مالامال» و «مملو» که همگی معنای «پر بودن» را منتقل می‌کنند، مورد تحلیل قرار گرفتند. داده‌ها از پیکره نوشتاری همشهری ۲ استخراج و سپس بر اساس فراوانی نسبی کاربرد استعاری در برابر کاربرد غیراستعاری هر الگو، میزان متعارف‌بودگی آن‌ها محاسبه شد. یافته‌ها نشان داد که واژه‌های هم‌معنا علی‌رغم اشتراک در معنای پایه، از نظر درجه متعارف‌بودگی یکسان نیستند و سطوح متفاوتی از تثبیت و زایایی را در نظام مفهومی نشان می‌دهند. بر این اساس، ترتیب متعارف‌بودگی از بیشترین به کمترین به این صورت است: «سرشار»، «مالامال»، «آکنده»، «لبریز»، «پر»، «مملو» و «لبالب». این نتایج مؤید آن است که فراوانی کل یک واژه لزوماً با درجه تثبیت استعاری آن برابر نیست و فراوانی نسبی کاربرد استعاری، معیار بهتری برای سنجش متعارف‌بودگی است. این یافته تأیید می‌کند که حتی الگوهای ظاهراً هم‌معنا نیز رفتار استعاری متفاوتی نشان می‌دهند و متعارف‌بودگی پدیده‌ای مستقل از هم‌معنایی واژه‌ها است.

واژه‌های کلیدی:

استعاره مفهومی
پیکره‌بنیاد
تحلیل الگوهای استعاری
متعارف‌بودگی
واژه‌های هم‌معنا

تاریخچه مقاله: دریافت: ۱ بهمن‌ماه ۱۴۰۴

بازنگری: ۱۸ بهمن‌ماه ۱۴۰۴

پذیرش: ۲۰ بهمن‌ماه ۱۴۰۴

* آدرس ایمیل نویسنده مسئول: amirsaeid.moloodi@gmail.com

ارجاع به مقاله: فروغان گران‌سایه، فاطمه؛ مولودی، امیرسعید؛ خرمایی، علیرضا و رحیمیان، جلال. (۱۴۰۴). تحلیل پیکره‌بنیاد متعارف‌بودگی استعاره‌های مفهومی: مطالعه موردی واژه «پر» و واژه‌های هم‌معنای آن. زبان‌شناسی و گویش‌های ایرانی. ۱۰ (۳). ۵۱-۶۸.

<https://doi.org/10.22099/jlil.2026.55507.1461>

حق نشر - ۲۰۲۵ نویسنده(گان). این یک مقاله با دسترسی آزاد است که تحت شرایط مجوز Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0) منتشر شده است، استفاده، توزیع و تکثیر نامحدود را در هر رسانه‌ای مجاز می‌داند، مشروط بر اینکه به نویسندگان و منبع اصلی اشاره شود. هیچ اجازه‌ای از نویسندگان یا ناشر لازم نیست.

۱. مقدمه

استعاره^۱ یکی از کهن‌ترین پدیده‌های زبانی و فکری بشر است که از دوران ارسطو تاکنون در کانون توجه اندیشمندان قرار داشته است. در سنت کلاسیک، استعاره بیشتر به‌عنوان ابزاری برای تجسم شاعرانه^۲ و جلوه‌ای بلاغی^۳ در زبان ادبی تلقی می‌شد و در متون غیرادبی جایگاهی حاشیه‌ای داشت (تندال^۴ و گیبز^۵، ۲۰۰۸). با طرح نظریه استعاره مفهومی^۶ توسط لیکاف^۷ و جانسون^۸ (۱۹۸۰)، زاویه دید محققان نسبت به استعاره دگرگون شد. در این نظریه، استعاره نه صرفاً به‌عنوان پدیده‌ای ادبی، بلکه به‌عنوان بخشی از نظام شناختی انسان و امری در زبان روزمره و در ساختارهای عادی گفتار و نوشتار معرفی گردید.

در نظریه استعاره مفهومی، استعاره مفهومی پدیده‌ای اساساً غیرزبانی است که در سطح ذهن رخ می‌دهد و لزوماً بازنمایی زبانی ندارند و می‌تواند در هنر، فرهنگ و آداب‌ورسوم ظاهر شوند. اگر استعاره مفهومی در زبان تجلی یابد، عبارت استعاری یا استعاره زبانی^۹ شکل می‌گیرد (استین^{۱۰}، ۱۹۹۴). استعاره مفهومی، نگاشت ذهنی کلی^{۱۱} از یک حوزه مبدأ^{۱۲} به یک حوزه مقصد^{۱۳} است، درحالی‌که عبارت استعاری، مصداق زبانی منفردی است که این نگاشت را در زبان عینیت می‌بخشد. کووچش^{۱۴} (۲۰۰۲) رابطه میان حوزه مبدأ و مقصد را چنین بیان می‌کند:

«یک قاعده کلی در استعاره‌های مفهومی این است که عموماً یک مفهوم انتزاعی‌تر را به‌عنوان «مقصد» و یک مفهوم عینی‌تر یا فیزیکی‌تر را به‌عنوان «مبدأ» به کار می‌گیرند. مفاهیمی مانند «بحث» و «عشق» انتزاعی‌تر از مفاهیم «جنگ» و «سفر» هستند که براساس‌شان درک می‌شوند. این قاعده از نظر درک شهودی^{۱۵} نیز منطقی به نظر می‌رسد؛ برای درک یک مفهوم انتزاعی، استفاده از مفهوم دیگری که عینی‌تر، فیزیکی‌تر یا ملموس‌تر از آن است، کارآمدتر خواهد بود. تجربیات ما از جهان فیزیکی نیز به‌عنوان پایه‌ای طبیعی و منطقی برای درک حوزه‌های انتزاعی‌تر عمل می‌کند و فرایند استعاری معمولاً از حوزه عینی‌تر به‌سوی حوزه انتزاعی‌تر جریان می‌یابد و به عبارتی یک سویگی^{۱۶} دارد.»

¹ Metaphor

² poetic imagination

³ rhetorical flourish

⁴ M. Tendahl

⁵ R. W. Gibbs

⁶ Conceptual Metaphor Theory

⁷ G. Lakoff

⁸ M. Johnson

⁹ Linguistics Metaphor

¹⁰ G. Steen

¹¹ general mental mapping

¹² Source Domain

¹³ Target Domain

¹⁴ Z. Kövecses

¹⁵ intuitive sense

¹⁶ unidirectionality

پژوهش‌های استعاره مفهومی با معرفی روش پیکره‌بنیاد^۱ تحلیل الگوهای استعاری^۲ (استفانوویچ^۳، ۲۰۰۶) در زبان‌شناسی پیکره‌ای^۴ مورد توجه قرار گرفت. تا پیش از این روش، استعاره‌های مفهومی در حجم پایین داده‌ها و به صورت دستی یافت می‌شد اما با ارائه این روش امکان یافتن استعاره‌ها با دقت زیاد و در زمان کمتر در حجم فراوانی از داده‌های طبیعی پیکره‌های زبانی فراهم آمد. در واقع پیکره، مجموعه‌ای ماشین‌خواندنی از رخداد‌های زبانی است که امکان مطالعه کمی و کیفی زبانی و آشکارسازی الگوهای رایج و نادر زبانی را در حجم بزرگی از داده‌های طبیعی زبان فراهم می‌سازد (بیکر^۵، ۲۰۱۰؛ مک‌انری^۶ و هاردی^۷، ۲۰۱۲). در روش پیکره‌بنیاد تحلیل الگوهای استعاری (۲۰۰۶) ابتدا یک یا چند واحد واژگانی که نشانگر حوزه مقصد مورد نظر است انتخاب می‌شود و سپس تمامی رخداد‌های آن واحد واژگانی در پیکره توسط ابزارهای رایانه‌ای استخراج می‌گردد. سپس، الگوهای استعاری توسط کاربر انسانی تعیین می‌شود و در نهایت استعاره‌های مفهومی زیربنای این الگوهای استعاری معرفی می‌شود. تعریف استفانوویچ (۲۰۰۶) از الگوی استعاری^۸ چنین است: «یک عبارت چندکلمه‌ای از یک حوزه مبدأ معین که یک یا چند واحد واژگانی خاص از یک حوزه مقصد معین درون آن جایگذاری شده‌اند». برای مثال: عبارت‌های چندکلمه‌ای زیر، نمونه‌ای از الگوی استعاری است زیرا در آن واحد واژگانی زندگی که یکی از کلمات منعکس‌کننده حوزه مقصد زندگی است در درون عبارت‌های چندکلمه‌ای حوزه مبدأ سفر درج شده است.

- او در زندگی‌اش بر سر دوراهی قرار گرفت. (او در راه سفرش بر سر دوراهی قرار گرفت).

- بالاخره در زندگی به جایی رسیدم. (بالاخره در مسیر سفر به جایی رسیدم).

استفانوویچ (۲۰۰۶) اشاره می‌کند که در تحلیل الگوهای زبانی مواردی پیش می‌آید که در آنها یک واحد واژگانی با کاربرد استعاری با احتمال بسیار بیشتری نسبت به یک واحد واژگانی با کاربرد غیراستعاری در الگوی زبانی ظاهر می‌شود، و حتی در مواردی کاملاً متعارف‌شده، گنجاندن یک واحد واژگانی غیراستعاری در الگوی زبانی ممکن است تقریباً غیرممکن باشد؛ وی با دو مثال از زبان انگلیسی این موضوع را تشریح می‌کند:

مثال اول؛ در ساختار سرمایه بزرگی از (عبارت اسمی)^۹ واژه‌های غیراستعاری مانند پول^{۱۰} یا دارایی^{۱۱} می‌توانند ظاهر شوند

اما فراوانی وقوع آن‌ها در زبان انگلیسی به مراتب کمتر از واژه‌های استعاری مانند اطلاعات^{۱۲}، تجربه^{۱۳}، ایده^{۱۴} و دانش^{۱۵} است:

¹ corpus-based

² Metaphorical Pattern Analysis (MPA)

³ A. Stefanowitsch

⁴ Corpus Linguistics

⁵ P. Baker

⁶ T. McEnery

⁷ A. Haedie

⁸ metaphorical pattern

⁹ a wealth of (NP)

¹⁰ money

¹¹ possessions

¹² information

¹³ experience

¹⁴ ideas

¹⁵ knowledge

او سرمایه بزرگی از ایده دارد.^۱

حوزه مقصد ایده: ایده^۲

حوزه مبدأ پول: حالا که هوا سرد شده است، می‌گوید مشتری‌هایش را همراه با سرمایه بزرگی از پول از دست داده است.^۳
 مثال دوم؛ نمونه‌ای از استعاره‌های کاملاً متعارف و تثبیت شده در زبان انگلیسی، فعل (عبارت اسمی) را شفاف کرد^۴ است که وقوع الگوی زبانی آن با واژه‌های غیراستعاری بسیار نادر است (حتی ممکن است اصلاً رخ ندهد) و در موارد وقوع، برای اکثر گویشوران زبان انگلیسی غیرقابل قبول به نظر می‌رسد:

می‌شود نظرت را شفاف کنی؟^۵

حوزه مقصد ایده: نظر^۶

حوزه مبدأ نور: نور، اتاق را شفاف کرد.^۷

در این روش امکان دسته‌بندی استعاره‌ها بر اساس میزان متعارف‌بودگی^۸ آن‌ها نیز فراهم می‌شود. به عقیده لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) و لیکاف و ترنر^۹ (۱۹۸۹) منظور از متعارف‌بودگی میزان رایج بودن استعاره در کاربرد روزمره کاربران عادی زبان است که دارای پیوستاری از متعارف تا غیرمتعارف است. کووچش (۲۰۱۰) بیان می‌کند زمانی که یک استعاره، به طور روزمره، به راحتی و توسط اهل یک زبان استفاده شود دارای متعارف‌بودگی بالایی است؛ استعاره‌های مفهومی متعارف آن قدر پرتکرار^{۱۰}، زایا^{۱۱} و تثبیت شده در زبان‌اند که به طور ناخودآگاه به کار می‌روند و بخشی از زبان روزمره را تشکیل می‌دهند (همان). از آنجا که بسیاری از تعبیرهای عادی زبان روزمره ما ریشه در نگاهت‌های استعاری عمیق دارند، ایجاد تمایز میان استعاره‌های غیرمتعارف یا به عبارتی استعاره‌های «خلاقانه و بدیع^{۱۲}» و استعاره‌های «متعارف^{۱۳}» اهمیت می‌یابد.

استفانوویچ (۲۰۰۶) در مورد روش شناسایی میزان متعارف‌بودگی عبارت‌های استعاری فراوانی نسبی^{۱۴} را به‌عنوان شاخصی کمی برای سنجش میزان متعارف‌بودگی استعاره‌ها معرفی می‌نماید؛ بدین گونه که فراوانی نسبی رخداد واحدهای واژگانی با کاربرد غیراستعاری و رخداد واحدهای واژگانی با کاربرد استعاری در یک الگوی زبانی خاص می‌تواند برای تعیین این موضوع استفاده شود که آن الگو تا چه حد به طور شفاف توسط یک نگاهت استعاری انگیخته شده است؛ بدین ترتیب برای هر الگوی زبانی، تمام موارد وقوع آن در پیکره زبانی استخراج می‌گردد و سپس، فراوانی وقوع واحدهای واژگانی با کاربرد غیراستعاری در این الگوی

¹ He has a wealth of *ideas*.

² TD IDEAS: *ideas*

³ SD MONEY: Now that the weather's cold, she says she's lost those customers along with a wealth of money.

⁴ elucidate NP

⁵ Could you elucidate your *remarks*?

⁶ TD IDEAS: *remark*

⁷ SD LIGHT: ?? Sunlight elucidated the room.

⁸ conventionality

⁹ M. Turner

¹⁰ frequent

¹¹ productive

¹² original

¹³ conventional

¹⁴ relative frequency

زبانی خاص با فراوانی وقوع واحدهای واژگانی با کاربرد استعاری در همین الگوی زبانی مقایسه می‌شود. هرچه کاربرد استعاری یک الگوی زبانی خاص بیشتر و کاربرد غیراستعاری این الگو کم‌تر باشد، الگو در طیف متعارف‌بودگی به ترتیب در جایگاه استعاره خیلی متعارف، استعاره کمتر متعارف و در انتهای طیف نیز در جایگاه استعاره غیرمتعارف قرار می‌گیرد.

پژوهش حاضر نیز با هدف بررسی متعارف‌بودگی در چند الگوی استعاری هم‌معنای زبان فارسی انجام گرفته است. روشن است که الگوهای استعاری متفاوت بر اساس زبانی و تثبیت‌شان در زبان روزمره درجه متفاوتی از متعارف‌بودگی دارند، اما آیا این پدیده در الگوهای استعاری هم‌معنا نیز مشاهده می‌شود؟ به عبارتی دیگر، آیا الگوهای استعاری هم‌معنا در ساخت استعاره‌های مفهومی به یک میزان زایا هستند؟ بدین منظور چند واژه هم‌معنای فارسی شامل مجموعه واژه‌های «پر، آکنده، سرشار، لبالب، لبریز، مالمال و مملو» که همگی معنای «پر بودن» را منتقل می‌کنند و در الگوهای استعاری یکسانی در پیکره زبانی به کار رفته‌اند باتکیه بر روش پیکره‌ای تحلیل الگوهای استعاری استفانوویچ (۲۰۰۶) بررسی، تحلیل و مقایسه شده‌اند که شرح آن در بخش روش پژوهش خواهد آمد.

۲. پیشینه پژوهش

پیشینه مطالعه استعاره در سایر زبان‌ها را می‌توان تا زمان ارسطو دنبال کرد. ارسطو (۱۹۸۲) استعاره را ابزاری برای زیبایی زبان می‌داند. بلک^۱ (۱۹۶۲) با طرح نظریه تعاملی^۲، دیدگاه کلاسیک ارسطو را به چالش کشید و استعاره را فراتر از واژه‌ها و در سطح ساختار مفهومی دانست. لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) با طرح نظریه استعاره مفهومی و به چالش کشیدن دیدگاه سنتی، مطالعات استعاره، به عنوان پدیده‌ای غیربلاغی، را سرعت بخشیدند برخی مطالعات بر پایه این نظریه بر شباهت‌ها و تفاوت‌های حوزه‌های مبدأ و مقصد در زبان‌های مختلف تمرکز داشته‌اند (دیگنان^۳ و همکاران، ۱۹۹۷؛ بوئرز^۴ و دیمچلیر^۵، ۱۹۹۷؛ تریم^۶، ۲۰۰۷ و ۲۰۱۱)، برخی دیگر هم صرفاً در یک زبان خاص به شناسایی حوزه‌های مبدأ و مقصد پرداخته‌اند (چرپ^۷، ۲۰۱۴؛ داسیلوا^۸، ۲۰۱۶؛ گیل^۹، ۲۰۱۹).

بخشی از پژوهش‌های مرتبط با استعاره‌های مفهومی، بر حوزه عواطف، از جمله خشم، عشق شادی و غم، متمرکز بوده است. یو^{۱۰} (۱۹۹۵) استعاره‌های شادی و خشم را در انگلیسی و چینی مقایسه کرد و نشان داد که حوزه‌های مبدأ مانند جهت، نور و ظرف در هر دو زبان استفاده می‌شوند. کووچش (۲۰۰۲) استعاره‌های مفهومی شادی را در زبان مجاری بررسی نمود و

¹ M. Black

² interaction view

³ A. Deignan

⁴ F. Boers

⁵ M. Demecheleer

⁶ R. Trim

⁷ A. Cserép

⁸ A. S. Da Silva

⁹ M. M. Gil

¹⁰ N. Yu

شباهت‌های گسترده‌ای با انگلیسی و چینی یافت. چن^۱ (۲۰۱۰) و لیو^۲ و ژائو^۳ (۲۰۱۳) استعاره‌های شادی را در انگلیسی و چینی مقایسه کردند و شباهت‌های ذهنی گسترده و تفاوت‌های فرهنگی (مانند استفاده از اعضای بدن در زبان چینی) را نشان دادند. باوجود تلاش‌های فراوان در زمینه شناسایی و طبقه‌بندی استعاره‌های مفهومی، نکته‌ای که در بسیاری از این پژوهش‌ها کمتر موردتوجه قرار گرفته، درجه متعارف‌بودگی این نگاشت‌ها در زبان است. بودل^۴ و جنتر^۵ (۲۰۰۵) نظریه «مسیر استعاره»^۶ را ارائه می‌کنند. بر اساس این نظریه، استعاره‌های نو^۷ در ابتدا از طریق مقایسه شباهت‌های میان حوزه مبدأ و مقصد فهم می‌شوند. اما وقتی یک استعاره بارها تکرار و تثبیت می‌شود، مسیر پردازشی آن تغییر می‌کند؛ استعاره به یک ساختار متعارف تبدیل می‌شود و ذهن، آن را با دسته‌بندی مستقیم پردازش می‌کند، نه مقایسه؛ بنابراین استعاره‌ها در طول زمان از حالت خلاقانه و نو به الگوهای زبانی تثبیت‌شده تبدیل می‌شوند. لای^۸ و همکاران (۲۰۰۹) با استفاده از پتانسیل وابسته به رویداد^۹ به بررسی پردازش استعاره‌های متعارف و نو می‌پردازند. نتایج نشان می‌دهد که استعاره‌های متعارف به سرعت و با بار شناختی کم پردازش می‌شوند، درحالی‌که استعاره‌های نو نیازمند پردازش عمیق‌تر هستند و فعالیت مغزی بیشتری نشان می‌دهند. این یافته‌ها نظریه «مسیر استعاره» را تأیید می‌کند و نشان می‌دهد که میزان آشنایی و تثبیت‌شدگی استعاره، به طور مستقیم بر سهولت فهم آن تأثیر می‌گذارد. بوئینمز^{۱۰} و همکاران (۲۰۱۷) بر جنبه‌های ارتباطی و گفتمانی استعاره‌ها تمرکز دارند. پژوهشگران استعاره‌های متعارف و نو را در متون خبری تحلیل کردند و اثر آن‌ها بر درک، پذیرش و نگرش مخاطبان را سنجیدند. نتایج نشان داد استعاره‌های متعارف باعث می‌شوند متن ملموس‌تر و قابل‌فهم‌تر تلقی شود و مخاطب راحت‌تر پیام را بپذیرد.

اشمید^{۱۱} (۲۰۱۷) و دیویاک^{۱۲} و کالدول-هریس^{۱۳} (۲۰۱۹) نیز عنوان می‌کنند استعاره‌ها و ترکیب‌های زبانی تنها زمانی بخشی از نظام شناختی و فرهنگی یک زبان محسوب می‌شوند که در ذهن گویشوران تثبیت و در کاربرد روزمره آنان متعارف شده باشند.

در همین راستا، مطالعات اخیر در زبان‌شناسی شناختی با تأکید بر نقش فراوانی و تثبیت ذهنی، متعارف‌بودگی را یکی از شاخص‌های اصلی شکل‌گیری و پایداری ساخت‌های زبانی معرفی کرده‌اند؛ بنابراین، پژوهش در زمینه متعارف‌بودگی واژه‌ها می‌تواند تکمیل‌کننده مطالعات پیشین در حوزه استعاره‌های مفهومی باشد و درک جامع‌تری از چگونگی سازمان‌یافتگی مفاهیم در ذهن و زبان گویشوران ارائه دهد. تا آنجا که نگارندگان بررسی نموده‌اند آثار مرتبط با متعارف‌بودگی در سایر زبان‌ها محدود و بیشتر در حوزه عصب‌شناسی است. در ادامه آثار مرتبط با استعاره و متعارف‌بودگی در زبان فارسی معرفی می‌شود.

¹ P. Chen

² X. Liu

³ G. Zhao

⁴ B. F. Bowdle

⁵ D. Genter

⁶ Career of Metaphor Theory

⁷ novel metaphors

⁸ V. T. Lai

⁹ Event-Related Potential (ERP)

¹⁰ A. Boeynaems

¹¹ H. J. Schmid

¹² D. Divjak

¹³ C. L. Caldwell-Harris

مطالعات مرتبط با استعاره‌ها در زبان فارسی نیز با دیدگاهی سنتی و بلاغی آغاز شد. ابوذکریا یحیی بن زیاد کوفی (۱۹۸۰) استعاره را نامیدن چیزی به جز نام اصلی معرفی کرد. عبدالقاهر جرجانی (متوفی ۴۷۴ ه.ق.) استعاره را بر پایه تشبیه معرفی می‌کند (خادم‌زاده و سعیدی‌مهر، ۱۳۹۳). فارابی استعاره را فرایندی می‌دانست که در آن یک اسم پس از مدتی به مدلول جدید منتقل می‌شود و ابن‌سینا نیز استعاره و تشبیه را نزدیک هم معرفی کرد (خادم‌زاده و سعیدی‌مهر، ۱۳۹۳).

پس از معرفی نظریه استعاره مفهومی، پژوهش‌های فارسی‌زبان نیز به این حوزه گرایش یافتند. آثار متعددی به معرفی و شناسایی استعاره‌های مفهومی و حوزه‌های مبدأ و مقصد پرداختند که از جمله آن‌ها می‌توان به زرقانی و همکاران (۱۳۹۲)، افراشی و مقیمی‌زاده (۱۳۹۳)، تفرجی یگانه و گراوند (۱۳۹۴)، صباحی گراغانی و همکاران (۱۳۹۵) و سایر پژوهشگران اشاره نمود.

در زبان فارسی نیز تمرکز برخی پژوهش‌ها بر حوزه عواطف مانند خشم، شرم، عشق، شادی و غم بوده است. ملکیان و ساسانی (۱۳۹۲) ۲۱ حوزه مبدأ برای شادی و غم معرفی کردند که شامل فشار، مانع، ماده درون ظرف، گیاه و غیره بود. زرقانی و همکاران (۱۳۹۳) استعاره‌های عشق را در آثار سنایی، عطار و مولانا بررسی کردند و به ترتیب ۲۲، ۲۵ و ۲۳ استعاره مفهومی در این آثار شناسایی و با هم مقایسه نموده‌اند. مولودی (۱۳۹۴) مطالعه پیکره‌بنیاد استعاره‌های شادی را انجام داد و حوزه‌های مبدأ را با ابزار پیکره‌ای بر اساس فراوانی دسته‌بندی نمود. محمدیان و فرحانی‌زاده (۱۳۹۷) استعاره‌های شادی را در دیوان شمس بررسی کردند؛ مولانا برای بیان شادی از حوزه‌های اشیا، جانور، خوراک، گیاه و بازار استفاده کرده است. فرش‌ی و همکاران (۱۳۹۸) مفهوم‌سازی استعاره غم را در پایگاه داده فارسی بررسی کردند و ۵۲۶ عبارت استعاری استخراج نمودند. نگاشت‌ها نشان داد فارسی‌زبانان بیشتر از حوزه‌های ماده، مکان و زمان، جاننداری، ظرف و مظروف، تجربه و آسیب فیزیکی برای مفهوم‌سازی غم استفاده می‌کنند. فرش‌ی و افراشی (۱۳۹۹) استعاره‌های غم را در پیکره ادبی و زبان روزمره مقایسه کردند و نشان دادند استعاره‌ها در هر دو حوزه یکسان هستند و تنها با خلاقیت نویسنده متفاوت می‌شوند. تقی‌پوری حاجبی و همکاران (۱۴۰۰) ۴۷ مورد استعاره شادی در دو داستان علی‌محمد افغانی شناسایی کردند که بیشترین فراوانی به حوزه ماده درون ظرف تعلق داشت. کربلایی‌صادق و ربیع‌پور (۱۴۰۱) استعاره‌های شادی و ترس را در هشت رمان نوجوان فارسی و اسپانیایی بررسی کردند و حوزه‌های مبدأ شامل رنگ، تأثیرات فیزیولوژیکی و رفتاری، نور و تاریکی شناسایی شد.

در آثار فارسی بسیار کمتر به موضوع متعارف‌بودگی پرداخته شده است. خالقی و همکاران (۱۳۹۹) با پردازش زبان لفظی و مجازی با استفاده از روش پتانسیل وابسته به رویداد (ای. آر. پی)^۱ به بررسی نحوه پردازش زبان لفظی و استعاره در زبان فارسی و نقش نگاشت مفهومی در این فرایند پرداخته‌اند. یافته‌های این پژوهش نشان داد که جملات لفظی و استعاره متعارف پردازش یکسانی دارند و استعاره‌های متعارف سریع‌تر از استعاره‌های بدیع پردازش می‌شوند. نگاشت مفهومی در درک استعاره‌های بدیع از طریق فرایند قیاس و در درک استعاره‌های متعارف از طریق فرایند مقوله‌بندی روی می‌دهد. حسابی و همکاران (۲۰۲۱) به بررسی متعارف‌بودگی استعاره در ترجمه فارسی رمان «جز از کل»^۲ اثر استیو تولتز^۳ پرداختند. آن‌ها با انتخاب فصولی از رمان

¹ ERP: Event related potential

² A Fraction of the Whole

³ Steve Toltz

به‌صورت هدفمند و تطابق آنها با ترجمه فارسی عنوان کردند که استعاره‌های خلاقانه و نو در متن اصلی با استعاره‌های متعارف در ترجمه جایگزین شده‌اند و گاهی عکس آن نیز رخ داده است. انتخاب استعاره توسط مترجم به‌وضوح تحت‌تأثیر درجه متعارف‌بودگی آن در زبان مقصد بوده است. تا آنجا که نگارندگان بررسی نموده‌اند آثار مرتبط با متعارف‌بودگی در زبان فارسی به همین آثار محدود می‌شود.

به‌طور کلی، مطالعات حوزه استعاره مفهومی در زبان فارسی و سایر زبان‌ها مسیر مشابهی را طی کرده است. در آغاز، پژوهشگران دیدگاهی کلاسیک و بلاغی به استعاره داشتند و با معرفی نظریه استعاره مفهومی (لیکاف و جانسون، ۱۹۸۰) رویکردی نوین شکل گرفت. پژوهشگران با روش‌های شمی این نظریه را در زبان‌های مختلف به کار گرفتند و با معرفی روش استفانوویچ (۲۰۰۶) مطالعات پیکره‌بنیاد استعاره‌های مفهومی محبوبیت یافت. همچنین مطالعات مرتبط با متعارف‌بودگی استعاره‌ها در آثار زبان فارسی و سایر زبان‌ها محدود بوده و تاکنون پژوهش زبان‌شناختی نظام‌مند و جامعی در زمینه متعارف‌بودگی استعاره‌ها انجام نشده است.

۲. روش پژوهش

پژوهش حاضر با هدف بررسی میزان متعارف‌بودگی در الگوهای استعاری هم‌معنای زبان فارسی در چارچوب روش پیکره‌بنیاد تحلیل الگوهای استعاری استفانوویچ (۲۰۰۶) انجام گرفته است تا به این پرسش پاسخ دهد که متعارف‌بودگی در الگوهای استعاری هم‌معنا چگونه است؟ و آیا الگوهای استعاری هم‌معنا به یک اندازه زایا و متعارف هستند؟ بدین منظور تمام الگوهای زبانی واژه‌های هم‌معنای مورد‌نظر از پیکره زبانی استخراج شد؛ سپس، فراوانی وقوع واحدهای واژگانی با کاربرد استعاری در این الگوهای زبانی خاص با فراوانی وقوع واحدهای واژگانی با کاربرد غیراستعاری در همان الگوهای زبانی مقایسه و در نهایت در مورد میزان متعارف‌بودگی آن‌ها براساس فراوانی نسبی بحث شده است. در این بخش تمام مراحل پژوهش گام‌به‌گام شرح داده خواهد شد: در مرحله اول، مجموعه‌ای از واژه‌های هم‌معنای فارسی انتخاب شده‌اند؛ در این مرحله از اثر مولودی (۱۳۹۴) استفاده شده است که بر پایه روش تحلیل الگوهای استعاری استفانوویچ (۲۰۰۶)، الگوهای استعاری پنج حوزه احساسات شادی، ترس، خشم، نفرت و غم را در پیکره فارسی هم‌شهری ۱۲ (آل احمد و همکاران، ۲۰۰۹) و با ابزار رایانه‌ای انت‌کانک ۲۳۴۱ (آنتونی، ۲۰۱۴) استخراج نموده و استعاره‌های مفهومی مرتبط با آن‌ها را شناسایی کرده است. از میان این حوزه‌ها، حوزه شادی به‌عنوان نقطه شروع استخراج الگوهای زبانی انتخاب شده است؛ زیرا در اثر مولودی (۱۳۹۴) شادی بیشترین تنوع را در الگوهای استعاری هم‌معنای «پر» داشت و امکان مقایسه نظام‌مند چند واژه هم‌معنا را فراهم می‌ساخت. با بررسی یافته‌های به دست آمده از مولودی (۱۳۹۴)، شش واژه هم‌معنا در الگوهای استعاری حوزه مقصد شادی مشاهده شده است. این مجموعه واژه‌ها شامل پر، آکنده، سرشار، لبالب، مالامال و مملو است که همگی معنای «پر بودن» را منتقل می‌کنند و در اثر مولودی (۱۳۹۴) به عنوان الگوهای

^۱ پیکره هم‌شهری ۲ توسط گروه پژوهشی پایگاه‌داده زبان فارسی دانشگاه تهران گردآوری شده است. این پیکره شامل متون مطبوعاتی در حوزه‌های گوناگون اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، علمی و سیاسی از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۷ است و دربردارنده حدود ۱۵۰ میلیون واژه است.
^۲ نرم‌افزار (AntConc 3.4.1w) امکان تحلیل‌های پیکره‌ای را هم به‌صورت کمی و هم کیفی فراهم می‌آورد و به‌وسیله آن، می‌توان تظاهر هر واژه را هم در بافت و هم جداگانه بررسی نمود.

³ L. Anthony

استعاری شادی مایع (ماده) درون ظرف است ارائه شده‌اند. معیار سنجش هم‌معنایی واژه‌های موردنظر، فرهنگ فارسی معین (۱۳۷۰) و فرهنگ فارسی عمید (۱۳۸۲) بوده است تا هر واژه از نظر معنا بررسی شود و اطمینان حاصل گردد که در معنای «پُر بودن» به کار می‌رود. این واژه‌ها در فرهنگ جامع واژگان مترادف و متضاد فارسی (۱۳۷۶) نیز در مدخل واژه «پُر» بررسی شده‌اند. با مقایسه نتایج به‌دست‌آمده از این واژه‌نامه‌ها، هم‌معنایی واژه‌های موردنظر تأیید می‌شود. البته اگرچه استخراج اولیه الگوهای هم‌معنا بر اساس یافته‌های مولودی (۱۳۹۴) صورت گرفته است اما پس از مشاهده واژه‌های هم‌معنا در واژه‌نامه، واژه لبریز نیز بر مبنای هم‌معنایی با واژه «پُر» و مشاهده الگوی «لبریز از شادی» در پیکره، به مجموعه واژه‌های مورد بررسی افزوده شد و داده‌های مربوط به آن مستقیماً از پیکره همشهری استخراج و در تحلیل آماری لحاظ گردید. در نهایت یازده الگوی استعاری مرتبط با این هفت واژه به‌دست آمده است که اطلاعات آن در جدول ۱ ارائه شده است.

در مرحله دوم، برای بررسی فراوانی رخداد واحدهای واژگانی با کاربرد استعاری و غیراستعاری در هر یک از این الگوها، روابط نحوی عناصر هر الگو مشخص شد تا جایگاه واژه‌های غیراستعاری و استعاری در این الگوهای استعاری مشخص شود. این روابط نحوی به‌صورت مثلاً «پُر از X» در نظر گرفته شده است که در این عبارت X «متمم حرف اضافه‌ای صفت» است و بر اساس واژه‌ای که در جایگاه X قرار می‌گیرد، این عبارت زبانی خاص کاربردی استعاری یا غیراستعاری می‌گیرد. مثلاً با قرار گرفتن واژه شادی در جایگاه X عبارت پر از شادی کاربردی استعاری می‌یابد و نشانگر یک استعاره مفهومی در زیربنای خود است؛ اما اگر واژه «آب» در این جایگاه قرار بگیرد، عبارت پر از آب کاربردی غیراستعاری می‌یابد.

برای استخراج جامع الگوها، تمامی روابط دستوری ممکن در هر یک از واژه‌های هم‌معنا بررسی شد. به عنوان مثال، در مورد واژه «پُر»، رابطه دستوری «متمم حرف اضافه‌ای صفت» در ساختار «پُر از X» و «پیشوند صفت‌ساز» در ساختار «پُر X» شناسایی و هر دو در تحلیل لحاظ شدند.

در مرحله سوم، تمام واژه‌هایی که در این یازده الگوی استعاری در جایگاه X قرار می‌گیرند، از پیکره فراخوانی شده‌اند. از آنجاکه واژه شادی اسم است، از میان این واژه‌ها تنها واژه‌هایی که اسم هستند برای تحلیل نگه داشته شده‌اند. بدین ترتیب، الگوهای استعاری شادی به‌عنوان یک نقطه اتکا در مرحله آغازین پژوهش برای شناسایی الگوهای استعاری هم‌معنا عمل کرده است و پس از شناسایی این الگوها، تحلیل متعارف‌بودگی بر پایه تمامی واژه‌های جانشین X در پیکره انجام گرفته است. با توجه به نیاز پژوهش نرم‌افزار واژه‌نمای انت‌کانک ۳۴۱ (آنتونی، ۲۰۱۴) برای جستجوهای پیکره‌ای و انجام تحلیل‌ها استفاده شده است. در ادامه برای مشخص نمودن روش فراخوانی این داده‌ها از پیکره، مسیر استخراج این داده‌ها در مورد واژه «پُر» شرح داده می‌شود اما این مراحل برای تمام هفت واژه طی شده است:

برای دستیابی به الگوهای زبانی حاوی تکواژ پر، در نرم‌افزار انت‌کانک در قسمت جستجوی ابزار واژه‌نمایی^۱، عبارت *پر* جست‌وجو شده است. *عبارت هدف* در این ابزار به این معناست که تمام واژه‌هایی که حروف متوالی (پ، ر) در آن‌ها بکار رفته است نمایش داده شود. جستجو با چنین الگویی در پیکره همشهری ۲ از آن جهت اهمیت دارد که در این پیکره فاصله و نیم‌فاصله به‌خوبی رعایت نشده است و جستجو با کاراکتر * کمک می‌کند که هیچ نمونه موجود در پیکره، سهواً از داده‌های استخراج شده

¹ Concordance

حذف نشود. البته چنین عبارتی احتمال نمایش واژه‌های نامرتب مثل پر، پرندگان، پرهیزگار و... را نیز افزایش می‌دهد که این موارد در مرحله پیش از تحلیل شناسایی و حذف شده‌اند. در نهایت تنها عبارت‌های حاوی پر به‌عنوان واژه و یا پیشوند برای تحلیل باقی مانده‌اند.

در مرحله چهارم، تمام الگوهای استعاری موردنظر پژوهش در داده‌های فراخوانی شده از پیکره دسته‌بندی و شمارش شده‌اند تا بتوان برای تحلیل، از آن‌ها نمونه‌گیری کرد؛ برای مثال الگوهای استعاری «پر از X، پر X، پرکردن از X، X پر کرد» در داده‌های واژه پر دسته‌بندی و شمارش شدند و از هر یک بر اساس جدول نمونه‌گیری مورگان و کرجسی به تفکیک نمونه‌گیری انجام گرفت. این نمونه‌گیری به‌صورت تصادفی انجام شده است. جدول ۱ آمار فراوانی نمونه‌های بررسی شده در هر الگو را به تفکیک نشان می‌دهد:

جدول ۱.

اطلاعات آماری فراوانی الگوهای استعاری و عدد آماری نمونه‌گیری

واژه‌های هم‌معنا	الگوهای استعاری	نقش دستوری X	تعداد کل الگوها	عدد آماری نمونه	تعداد بررسی شده	فراوانی کل
پر	پر از X	متمم حرف‌اضافه‌ای صفت	۱۳۷۰۰	۳۷۴	۴۰۰	۱۲۰۷
	پر X	پیشوند صفت‌ساز	۶۳۰۰۰	۳۸۲	۴۰۰	
	پرکردن از X	متمم حرف‌اضافه‌ای اسم	۵۷	۵۰	۵۷	
آکنده	X پر کرد	فاعل	۳۸۰۰	۳۴۹	۳۵۰	۲۶۴
	آکنده از X	متمم حرف‌اضافه‌ای صفت	۶۸۳	۲۴۶	۲۵۰	
	X آکنده شده است	فاعل فعل مجهول	۱۴	۱۴	۱۴	
سرشار	سرشار از X	متمم حرف‌اضافه‌ای صفت	۳۴۰۰	۳۴۵	۳۵۰	۳۵۰
لبالب	لبالب از X	متمم حرف‌اضافه‌ای صفت	۶۲	۵۳	۶۲	۶۲
مالامال	مالامال از X	متمم حرف‌اضافه‌ای صفت	۱۲۵	۹۴	۱۰۰	۱۰۰
مملو	مملو از X	متمم حرف‌اضافه‌ای صفت	۱۸۰۰	۳۱۷	۳۲۰	۳۲۰
لبریز	لبریز از X	متمم حرف‌اضافه‌ای صفت	۲۴۵	۱۵۰	۱۵۰	۱۵۰
	مجموع		۸۶۸۸۶	۲۳۷۴	۲۴۵۳	۲۴۵۳

در مرحله پنجم، تمام عبارت‌های زبانی به‌دست‌آمده در نمونه‌گیری نهایی از این یازده الگو بررسی شد. در ادامه مثال‌هایی از نحوه تحلیل در مورد واژه پر ارائه شده است. تمام عبارت‌های زبانی در هر هفت واژه هم‌معنا به همین صورت تحلیل شده است:

مثال اول واژه پر:

۱۱۱۲۹۳ ... کنار جاده پر از گل‌های زیبا و خوشبو است و طبیعت منظره‌ای بدیع به وجود آورده است ...

واژه‌نمایی بالا وقوع ۱۱۱۲۹۳ واژه پر در پیکره است. در این مثال الگوی پر از X مشاهده می‌شود. در جایگاه X واژه گل قرار دارد که «متمم حرف‌اضافه‌ای صفت» است. گل واژه‌ای عینی است که عبارت پر از گل را غیراستعاری می‌نماید. پس در شمارش فراوانی واژه‌های غیراستعاری و استعاری این واژه در کاربرد غیراستعاری الگوی زبانی قرار می‌گیرد.

مثال دوم واژه پر:

۱۲۴۰۴۸ ... با رجوع به قلب خود و پرکردن آن از عشق، شفقت و قدردانی به انسان‌های موفق‌تری بدل خواهیم شد ...

واژه‌نمایی بالا وقوع ۱۲۴۰۴۸ واژه پر در پیکره است. در این مثال الگوی پرکردن از x مشاهده می‌شود. در جایگاه x واژه عشق قرار دارد که «متمم حرف‌اضافه‌ای اسم» است. عشق واژه‌ای انتزاعی است که عبارت پرکردن/از عشق را به الگویی استعاری تبدیل می‌کند. پس در شمارش فراوانی واژه‌های غیراستعاری و استعاری، این واژه در کاربرد استعاری الگوی زبانی قرار می‌گیرد. در مرحله ششم، تمام واژه‌های استخراج شده از پیکره در دو دسته واژه‌های غیراستعاری و استعاری تقسیم شده‌اند. در این قسمت برای کم‌کردن تأثیر شم زبانی و حفظ یکدستی در تحلیل داده‌ها، از شبکه واژگانی زبان فارسی فارس‌نت^۱ (شمس‌فرد و همکاران، ۲۰۱۰) استفاده شده است. در این مرحله واژه‌های انتزاعی جانشین x نشانگر کاربرد استعاری الگوی زبانی و واژه‌های عینی نشانگر کاربرد غیراستعاری آن الگو تلقی شده‌اند. براین اساس در اثر حاضر، برای قراردادن واژه‌ها در گروه‌های کاربرد استعاری و غیراستعاری، واژه‌های به‌دست‌آمده از پیکره از جهت عینی یا انتزاعی بودن در فارس‌نت بررسی شده‌اند. در نهایت بر اساس تحلیل واژه‌های استخراج‌شده از پیکره، فراوانی نسبی واژه‌های هم‌معنا محاسبه و با یکدیگر مقایسه شد. داده‌های پژوهش در بخش بعد ارائه و سپس تحلیل می‌شود.

۴. داده‌های پژوهش

همان‌طور که در بخش روش پژوهش اشاره شد، واژه‌های استخراج‌شده از پیکره در شبکه واژگانی فارس‌نت بررسی شده‌اند و در دو گروه کاربرد استعاری و کاربرد غیراستعاری دسته‌بندی شده‌اند. در جدول ۲، واژه‌های استخراج‌شده برای الگوی استعاری لبالب از X به عنوان نمونه نمایش داده شده است. در این جدول واژه‌های مقابل الگوی مربوطه، در دسته‌های کاربرد غیراستعاری و کاربرد استعاری به تفکیک قرار گرفته است و فراوانی هر واژه در کل داده‌های بررسی شده نیز در پرانتز مقابل آن ذکر شده است. در مورد سایر الگوها نیز این تحلیل انجام گرفته است. در جدول ۳ نیز اطلاعات آماری مرتبط با این واژه‌ها ارائه شده است.

جدول ۲.

اطلاعات واژه‌های بررسی شده در فارس‌نت و فراوانی آن‌ها در الگوی لبالب از X

واژه هم‌معنا	کاربرد استعاری/غیراستعاری	الگوی زبانی	واژه‌های جانشین واژه X در الگوی استعاری
لبالب	کاربرد استعاری	لبالب از X	جمعیت (۴)، خبر (۲)، محصول (۲)، اضطراب (۱)، امید (۱)، پیام (۱)، پیوند (۱)، تجربه (۱)، تزیین (۱)، حادثه (۱)، حکایت (۱)، خنده (۱)، دشواری (۱)، ذکر (۱)، رقابت (۱)، شغف (۱)، فردا (۱)، فساد (۱)، کلمه (۱)، گلابه (۱)، لحظه (۱)، محبت (۱)، مشکل (۱)، موسیقی (۱)، تورم (۱)، وحشت (۱)، هیجان (۱)

^۱ شبکه واژگانی زبان فارسی فارس‌نت در آزمایشگاه پردازش زبان طبیعی دانشکده مهندسی و علوم کامپیوتر دانشگاه شهید بهشتی با سرپرستی دکتر مهرنوش شمس به‌عنوان پروژه توسعه وردنت عمومی زبان فارسی از سال ۱۳۸۲ با بیش از ۱۰۰ هزار مدخل و کلمه برای استفاده پژوهشگران حوزه زبان ارائه شده است. در این شبکه واژگانی برای هر واژه سلسله‌مراتبی معنایی تعریف شده است که عینی بودن یا انتزاعی بودن هر واژه نیز در این سلسله‌مراتب معنایی قابل بررسی است.

واژه هم‌معنا	کاربرد استعاری/غیراستعاری	الگوی زبانی	واژه‌های جانشین واژه X در الگوی استعاری
روزنامه (۵)، آب (۲)، کالا (۲)، اشک (۱)، آدم (۱)، بازیکن (۱)، بیمار (۱)، فرد (۱)، محصل (۱)، مسافر (۱)، هوادار (۱)، توت (۱)، نهر (۱)، جنس (۱)، چربی (۱)، خانه (۱)، دارو (۱)، روغن (۱)، شهرستان (۱)، جام (۱)، خون (۱)، رنگ (۱)، ماده (۱)، چوب (۱)	کاربرد غیراستعاری	لبالب از X	

اطلاعات آماری واژه‌های به‌دست‌آمده به شرح زیر است:

جدول ۳.

اطلاعات آماری واژه‌های بررسی شده در فارسی

فرآوانی موردی کل	درصد	فرآوانی موردی ^۱ واژه‌های جانشین X	فرآوانی کل	درصد	فرآوانی نوعی ^۲ واژه‌های جانشین X	الگوهای زبانی	کاربرد استعاری/غیراستعاری	واژه‌های هم‌معنا		
۱۲۰۷	۶۲٪/۵۵ (۷۵۵)	۲۴۸	۶۱۶	۶۲٪/۵ (۳۸۵)	۱۶۸	پر از X	کاربرد استعاری	پر		
						پر X				
						پر کردن از X				
						X پر کرد				
						پر از X				
						پر X				
۲۶۴	۳۷٪/۴۵ (۴۵۲)	۲۱۷	۱۸۱	۸۲٪/۸۷ (۱۵۰)	۱۴۴	آکنده از X	کاربرد استعاری	آکنده		
						X آکنده شده است				
						آکنده از X				
						X آکنده شده است				
						سرشار از X			کاربرد استعاری	سرشار
						سرشار از X				
لبالب از X	کاربرد استعاری	لبالب								
لبالب از X										
مالمال از X			کاربرد استعاری	مالمال						
مالمال از X										
مملو از X					کاربرد استعاری	مملو				
مملو از X										
لبریز از X	کاربرد استعاری	لبریز								
لبریز از X										

۱ فرآوانی موردی (token frequency) واژه‌ها به معنای فرآوانی کل واژه‌ها با احتساب تکرارشان در متن است.
 ۲ فرآوانی نوعی (type frequency) واژه‌ها به معنای تعداد واژه‌ها بدون احتساب تکرار آن‌ها در متن است.

به‌منظور بررسی معناداری ارقام جدول ۳، فراوانی‌های نوعی و موردی با آزمون مجذور خی دوطرفه^۱ در نرم‌افزار اس پی اس ۱۶ (۲۰۰۹) بررسی شده‌اند:

جدول ۴.

عدد معنادار فراوانی نوعی واژه‌های جانشین X

آزمون‌های مجذور خی دو ^۲			
مقدار ^۳	درجه آزادی ^۴	معناداری تقریبی ^۵	
۱/۳۱۶	۱۹۰	۰/۰۰۰	مجذور خی پیرسون ^۶
۶/۰۴	۱۹۰	۰/۰۰۰	نسبت درست‌نمایی ^۷
۹۱/۳۹۸	۱	۰/۰۰۰	همبستگی خطی به خطی ^۸
۱۴۰۶			تعداد موارد معتبر ^۹

جدول ۵.

عدد معنادار فراوانی موردی واژه‌های جانشین X

آزمون‌های مجذور خی دو			
مقدار	درجه آزادی	معناداری تقریبی	
۲/۳۴۸	۲۰۰	۰/۰۰۰	مجذور خی پیرسون
۱/۰۱۶	۲۰۰	۰/۰۰۰	نسبت درست‌نمایی
۴۲۶/۵۲۲	۱	۰/۰۰۰	همبستگی خطی به خطی
۲۴۵۳			تعداد موارد معتبر

عدد معنادار کمتر از ۰/۰۵ نشان می‌دهد که اختلاف فراوانی نوعی و موردی کاربردهای استعاری و غیراستعاری در یازده الگوی زبانی در هفت واژه هم‌معنا، معنادار است. در جدول‌های ۴ و ۵ عدد معناداری آزمون خی دوطرفه که هدف بررسی‌های آماری این پژوهش بوده است مشخص شده است. براساس عدد معناداری داده‌های به‌دست آمده در پژوهش حاضر غیرتصادفی و قابل تحلیل است. تحلیل داده‌ها در بخش بعد ارائه خواهد شد.

^۱ این آزمون مناسب تحلیل داده‌های اسمی است که مربوط به یک متغیر مستقل با چند مقوله است. این آزمون نشان می‌دهد که آیا میان متغیرها رابطه‌ای نظام‌مند وجود دارد یا خیر.

^۲ Chi-Square Tests

^۳ Value

^۴ df (degrees of freedom)

^۵ Asymp. Sig.

^۶ Pearson Chi-Square

^۷ Likelihood Ratio

^۸ Linear-by-Linear Association

^۹ N of Valid Cases

۴-۱. تحلیل داده‌های پژوهش

داده‌های به‌دست‌آمده نشان می‌دهد که واژه «پر» بیشترین فراوانی را در میان واژه‌های هم‌معنا در پیکره دارد و تقریباً نیمی (۵۲/۴٪) از تمام موارد استخراج‌شده از پیکره را به خود اختصاص داده است و بیشترین تعداد الگوهای استعاری را نیز در بین واژه‌های هم‌معنا داراست. پس از واژه «پر»، به ترتیب واژه‌های «سرشار»، «مملو»، «آکنده»، «لبریز»، «مالامال» و «لبالب» بیشترین فراوانی را در پیکره دارا هستند.

نتایج نشان می‌دهد که واژه «سرشار» بیشترین فراوانی (۸۶/۹٪) را در حوزه کاربرد استعاری دارد، در حالی که واژه‌های «مملو» و «لبالب» کمترین فراوانی (به ترتیب ۵۴/۹٪ و ۵۳٪) را در حوزه کاربرد استعاری نشان می‌دهند. در ادامه تحلیل داده‌های هر واژه همراه با اطلاعات آزمون‌های آماری به تفکیک ارائه می‌شود:

- پر: الگوهای زبانی واژه «پر» هم با واژه‌های استعاری چون پر از اندوه/پر از احساس و هم با واژه‌های غیراستعاری مانند پر از آب/پر از دود به کار می‌رود. با بررسی فراوانی نوعی و موردی واژه‌های استعاری و غیراستعاری در چهار الگوی زبانی واژه «پر» با آزمون آماری خی دوپرفه مشخص می‌شود که بر اساس عدد معناداری صفر (کمتر از ۰/۰۵)، فراوانی نوعی واژه‌های استعاری (۶۲/۵٪) به‌طور معناداری از فراوانی نوعی واژه‌های غیراستعاری بیشتر است. این بدین معناست که الگوهای زبانی ساخته شده با واژه «پر» بیشتر کاربرد استعاری دارند و با واژگان استعاری در زبان تکرار می‌شوند اما هنوز کاربرد غیراستعاری خود را نیز به‌طور قابل‌توجهی حفظ کرده‌اند.

- آکنده: داده‌های مرتبط با واژه «آکنده» نشان می‌دهد که الگوهای زبانی این واژه بیشتر با واژه‌های استعاری همراه می‌شود مثل آکنده از غم/آکنده از آرامش. با بررسی فراوانی نوعی و موردی واژه‌های استعاری و غیراستعاری در دو الگوی زبانی واژه «آکنده» با آزمون آماری خی دوپرفه مشخص می‌شود که بر اساس عدد معناداری صفر، فراوانی نوعی واژه‌های استعاری (۸۲/۸۷٪) به‌طور معناداری از فراوانی نوعی واژه‌های غیراستعاری بیشتر است. این بدین معناست که واژه «آکنده» بیشتر با واژه‌های استعاری به کار می‌رود و در زبان تکرار می‌شود و به‌طور قابل‌توجهی در کاربرد غیراستعاری کمتر تکرار می‌شود (۱۵/۵۳٪)؛ بنابراین به نظر می‌رسد «آکنده» گرایش بالایی به کاربرد استعاری دارد.

- سرشار: واژه «سرشار» تقریباً همیشه (۸۶/۹٪) با مفاهیم استعاری همراه می‌شود برای مثال سرشار از شور/سرشار از عشق. با بررسی فراوانی نوعی و موردی واژه‌های استعاری و غیراستعاری در الگوی زبانی واژه «سرشار» با آزمون آماری خی دوپرفه مشخص می‌شود که براساس عدد معناداری صفر، فراوانی نوعی واژه‌های استعاری به‌طور معناداری از فراوانی نوعی واژه‌های غیراستعاری بیشتر است. بدین معنا که الگوی زبانی ساخته شده با واژه «سرشار» به‌طور جالب‌توجهی با واژه‌های استعاری به کار می‌روند و در زبان تکرار می‌شوند. به نظر می‌رسد واژه «سرشار» بیشترین همراهی و کاربرد را در میان این واژه‌های هم‌معنا با واژه‌های استعاری دارد.

- لبالب: داده‌های واژه «لبالب» نشان می‌دهد که نسبت به سایر واژه‌های هم‌معنا، با واژه‌های غیراستعاری چون لبالب از آب/لبالب از خون بیشتر (۴۷٪) به کار می‌رود. با بررسی فراوانی نوعی و موردی واژه‌های استعاری و غیراستعاری در الگوی زبانی واژه «لبالب» با آزمون آماری خی دوپرفه مشخص می‌شود که براساس عدد معناداری صفر، فراوانی نوعی واژه‌های استعاری به‌طور معناداری از فراوانی نوعی واژه‌های غیراستعاری بیشتر است. بدین معنا که الگوی زبانی ساخته شده با واژه

«لبالب» بیشتر با واژه‌های استعاری به کار می‌روند و در زبان تکرار می‌شوند اما به شکل قابل توجهی بیشترین کاربرد غیراستعاری در میان واژه‌های هم‌معنا متعلق به واژه «لبالب» است.

- مالامال: واژه «مالامال» رفتاری تقریباً مشابه با واژه «سرشار» را از خود نشان می‌دهد. این واژه بیشتر با واژه‌های استعاری همراه می‌شود (۸۴٪) برای مثال مالامال از عشق/مالامال از مهر. با بررسی فراوانی نوعی و موردی واژه‌های استعاری و غیراستعاری در الگوی زبانی واژه «مالامال» با آزمون آماری خلی دوطرفه مشخص می‌شود که براساس عدد معناداری صفر، فراوانی نوعی واژه‌های استعاری به‌طور معناداری از فراوانی نوعی واژه‌های غیراستعاری بیشتر است. بدین معنا که الگوی استعاری ساخته شده با واژه «مالامال» به‌طور جالب توجهی با واژه‌های استعاری بیشتر به کار می‌روند و در زبان تکرار می‌شوند. به نظر می‌رسد واژه «مالامال» پس از واژه «سرشار» بیشترین کاربرد استعاری را در میان این واژه‌های هم‌معنا دارد.

- مملو: داده‌های واژه «مملو» نشان می‌دهد این واژه پس از «پر» و «سرشار» بیشترین تعداد وقوع در پیکره را دارد هرچند که نسبت به سایر واژه‌های هم‌معنا، پس از واژه «لبالب» بیشترین درصد کاربرد با واژه‌های غیراستعاری (۴۵٪/۱) چون مملو از آب/مملو از خودرو را دارد. با بررسی فراوانی نوعی و موردی واژه‌های استعاری و غیراستعاری در الگوی زبانی واژه «مملو» با آزمون آماری خلی دوطرفه مشخص می‌شود که براساس عدد معناداری صفر، فراوانی نوعی واژه‌های استعاری به‌طور معناداری از فراوانی نوعی واژه‌های غیراستعاری بیشتر است. بدین معنا که الگوی زبانی ساخته شده با واژه «مملو» بیشتر با واژه‌های استعاری به کار می‌روند و در زبان تکرار می‌شوند اما به‌طور چشمگیری پس از واژه «لبالب» بیشترین کاربرد غیراستعاری در میان واژه‌های هم‌معنا را دارد.

- لبریز: داده‌های مرتبط با واژه «لبریز» نشان می‌دهد که الگوهای زبانی این واژه بیشتر با واژه‌های استعاری همراه می‌شود مثل لبریز از زندگی/لبریز از رنج. با بررسی فراوانی نوعی و موردی واژه‌های استعاری و غیراستعاری در دو الگوی زبانی واژه «لبریز» با آزمون آماری خلی دوطرفه مشخص می‌شود که بر اساس عدد معناداری صفر، فراوانی نوعی واژه‌های استعاری (۸۰٪/۶) به‌طور معناداری از فراوانی نوعی واژه‌های غیراستعاری بیشتر است. این بدین معناست که واژه «لبریز» بیشتر با واژه‌های استعاری به کار می‌رود و در زبان تکرار می‌شود و به‌طور قابل توجهی در کاربرد غیراستعاری کمتر به کار می‌رود؛ بنابراین به نظر می‌رسد «لبریز» گرایش بالایی به کاربرد استعاری دارد.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

بر پایه آنچه بیان شد می‌توان در مورد میزان متعارف‌بودگی این واژه‌های هم‌معنا قضاوت نمود و در نهایت در پاسخ به پرسش این پژوهش که: «متعارف‌بودگی در الگوهای استعاری هم‌معنا چگونه است؟ و آیا الگوهای استعاری هم‌معنا به یک اندازه زایا و متعارف هستند؟» می‌توان چنین بیان کرد که به نظر می‌رسد در چارچوب روش پیکره‌بنیاد تحلیل الگوهای استعاری استفانوویچ (۲۰۰۶) واژه‌های هم‌معنا از جهت متعارف‌بودگی در یک سطح قرار نمی‌گیرند و میزان زایایی آن‌ها با هم متفاوت است.

بر اساس محاسبات انجام شده در این پژوهش بر روی زبان فارسی نوشتاری در پیکره همشهری ۲، ترتیب متعارف‌بودگی در هفت واژه هدف پژوهش از بیشترین به کمترین به‌صورت زیر است:

سرشار (۸۶٪/۹) < مالامال (۸۴٪) < آکنده (۸۲٪/۸۷) < لبریز (۸۰٪/۶) < پر (۶۲٪/۵) < مملو (۵۴٪/۹) < لبالب (۵۳٪). این ترتیب نشان می‌دهد هم‌معنایی لزوماً به معنای هم‌سطح بودن در متعارف‌بودگی نیست. واژه «سرشار» با ۸۶٪ کاربرد استعاری، بیشترین میزان متعارف‌بودگی در این واژه‌های هم‌معنا را داراست. این نشان می‌دهد این واژه تقریباً به‌طور زایا و پرتکرار در بافت‌های استعاری و برای بیان مفاهیم انتزاعی (مانند عشق، شور، معنویت) به کار می‌رود. واژه «لبالب» با ۵۳٪ کاربرد استعاری (و ۴۷٪ کاربرد غیراستعاری)، کمترین میزان متعارف‌بودگی را در میان واژه‌های بررسی‌شده دارد. این نشان‌دهنده توزیع تقریباً متوازن کاربرد استعاری و غیراستعاری این واژه در فارسی نوشتاری است که آن را نسبت به سایر واژه‌های هم‌معنای هدف، دارای متعارف‌بودگی کمتری می‌کند. واژه «پر» با وجود بیشترین فراوانی کل در پیکره (۵۲٪/۴)، تنها ۶۲٪/۵ کاربرد استعاری دارد که نشان می‌دهد هنوز در بافت‌های غیراستعاری (مانند پر/ز آب) نیز به‌طور گسترده استفاده می‌شود.

واژه‌هایی مانند «سرشار»، «مالامال» و «لبریز» به‌طور غالب در فارسی نوشتاری کاربرد استعاری دارند و به نظر می‌رسد این واژه‌ها در ذهن گویشوران فارسی‌زبان به‌عنوان الگوهای ثابت استعاری در حال تثبیت شدن هستند. این امر با نظریه مسیر استعاره (بودل و جنتر، ۲۰۰۵) همسو است که بیان می‌کند استعاره‌های پرتکرار به‌تدریج به ساختارهای زبانی تثبیت‌شده و متعارف تبدیل می‌شوند. واژه‌هایی مانند «سرشار» در انتهای این مسیر و واژه‌هایی مانند «لبالب» در میانه راه قرار دارند. واژه‌هایی مانند «پر» و «لبالب» هنوز در هر دو کاربرد استعاری و غیراستعاری فعال هستند که به نظر می‌رسد نشان‌دهنده تداوم پیوند این واژه‌ها با تجربه‌های عینی و فیزیکی است. این پدیده با دیدگاه زبان‌شناسی شناختی درباره ارتباط تجربه جسمی‌شده و مفهوم‌سازی انتزاعی بر پایه آن نیز همخوانی دارد. البته، اگرچه «پر» پرکاربردترین واژه در پیکره فارسی نوشتاری است، اما از نظر درصد متعارف‌بودگی در رتبه چهارم قرار دارد. این نشان می‌دهد فراوانی کل، لزوماً با درجه تثبیت و متعارف بودن یک عبارت استعاری هم‌خوان نیست؛ بلکه فراوانی نسبی کاربرد استعاری به غیراستعاری یک الگوی زبانی معیار قابل‌اتکاتری برای سنجش میزان متعارف‌بودگی است. باید این نکته را نیز متذکر شد که پیکره بررسی‌شده در پژوهش (پیکره همشهری ۲) پیکره‌ای نوشتاری است و تمرکز پژوهش حاضر نیز بر روی زبان فارسی نوشتاری بوده است، اگر سیاق^۱ پیکره عوض شود و داده‌های گفتاری نیز بررسی شود، ممکن است در میزان متعارف بودن واژه‌ها تغییر ایجاد شود. در نهایت یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که واژه‌های هم‌معنا علی‌رغم اشتراک در معنای پایه سطح متفاوتی از متعارف‌بودگی از خود نشان می‌دهند که بیانگر سطح متفاوتی از تثبیت و زایایی در نظام مفهومی انسان است.

۶. منابع و مأخذ

ابوذکریا یحیی بن زیاد کوفی (۱۹۸۰). *معانی القرآن*. بیروت: عالم الکتب.
افراشی، آریتا و مقیمی زاده، محمدمهدی (۱۳۹۳). «استعاره‌های مفهومی در حوزه شرم با استناد به شواهدی از شعر کلاسیک فارسی». *زبان شناخت*، ۵(۲)، ۱-۲۰.

تفرجی یگانه، مریم و گراوند، کلثوم (۱۳۹۴). «استعاره‌های مفهومی رنگ در زبان کردی ایلامی». *فرهنگ/ایلام*، ۱۴(۳۸)، ۲۸-۳۷.
تقی‌پوری حاجی، ساناز، پاشایی فخری، کامران و عادل زاده، پروانه (۱۴۰۰). «استعاره مفهومی شادی در داستان‌های علی محمد افغانی و تطبیق آن در شادمانی نگارهای درباری مکتب تبریز». *مطالعات هنر اسلامی*، ۱۸(۴۳)، ۷۴-۹۳.

¹ register

- جرجانی، عبدالقاهر (۴۷۴ ه.ق.). *اسرار البلاغه*. تحقیق و پژوهش: دکتر عبدالحمید هنداوی. بیروت: دارالکتب العلمیه.
- خادم‌زاده، وحید و سعیدی‌مهر، محمد (۱۳۹۳). «استعاره‌های مفهومی علیت در دیدگاه لیکاف». *شناخت*، ۷(۲)، ۳۴-۷.
- خالقی، محمدرضا، کیخانی، یحیی، تهرانی‌دوست، مهدی و گلشائی، رامین (۱۳۹۹). «پردازش زبان لفظی و مجازی با استفاده از روش پتانسیل وابسته به رویداد (ای. آر. پی)». *زبان پژوهی*، ۱۲(۳۵)، ۱۳۱-۱۵۰.
- زرقانی، سید مهدی، مهدوی، محمدجواد و آباد، مریم (۱۳۹۲). «تحلیل شناختی استعاره‌های عشق در غزلیات سنایی». *جستارهای نوین ادبی*، ۴۶(۴ (مسلسل ۱۸۳))، ۱-۳۰.
- زرقانی، سید مهدی، مهدوی، محمدجواد و آباد، مریم (۱۳۹۳). «تطور استعاره عشق از سنایی تا مولانا». *ادبیات عرفانی*، ۱۱، ۴۳-۸۰.
- صباحی‌گراغانی، حمید، حیدریان شهری، احمدرضا و محمدحسین زاده، عبدالرضا (۱۳۹۵). «بررسی استعاره مفهومی در سوره بقره (رویکرد زبان‌شناسی شناختی)». *نشر پژوهی ادب فارسی (ادب و زبان)*، ۱۹(۳۹)، ۸۵-۱۰۷.
- عمید، حسن (۱۳۸۲). *فرهنگ فارسی عمید*. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- فرشی، وجیهه و افراشی، آریتا (۱۳۹۹). «تفاوت‌ها و شباهت‌های مفهوم‌سازی غم در زبان خودکار و زبان شعر: رویکردی شناختی». *جستارهای زبانی*، ۱۱(۱)، ۱۹۳-۲۱۷.
- فرشی، وجیهه، افراشی، آریتا، افخمی، علی و کریمی دوستان، غلامحسین (۱۳۹۸). «استعاره‌های مفهومی غم در زبان فارسی: رویکردی شناختی و پیکره‌ای». *پژوهش‌های زبان‌شناسی تطبیقی*، ۹(۱۷)، ۸۵-۹۹.
- کربلایی‌صادق، مهناز و ربیع پور، مهسا (۱۴۰۱). «بررسی مقابله‌ای استعاره‌های مفهومی شادی و ترس در ادبیات نوجوان در دو زبان فارسی و اسپانیایی: رویکردی شناختی». *جستارهای زبانی*، ۱۳(۱)، ۴۹۳-۵۲۳.
- محمدیان، عباس و فرحانی زاده، مجید (۱۳۹۷). «استعاره مفهومی شادی در دیوان شمس». *مطالعات زبانی و بلاغی*، ۹(۱۸)، ۳۱۹-۳۵۰.
- معین، محمد (۱۳۷۰). *فرهنگ فارسی معین (ج ۱)*. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ملکیان، معصومه و ساسانی، فرهاد (۱۳۹۲). «بیان استعاری غم و شادی در گفتار روزمره». *پژوهش‌های زبان‌شناسی تطبیقی*، ۳(۵)، ۱۳۹-۱۱۳.
- مولودی، امیرسعید (۱۳۹۴). *مفهوم‌سازی استعاری احساسات در زبان فارسی: رویکرد شناختی*. رساله دکتری دانشگاه تهران.

- AleAhmad, A., Amiri, H., Darrudi, E., Rahgozar, M., & Oroumchian, F. (2009). Hamshahri: A standard Persian text collection, *Knowledge-Based Systems*, 22(5): 382-387.
- Anthony, L. (2014). AntConc (Version 3.4.3) [Computer Software]. Tokyo, Japan: Waseda University, Retrieved from <http://www.laurenceanthony.net/software/antconc/>.
- Aristotle, J. (1982). *Aristotle's poetics*.
- Baker, P. (2010). *Sociolinguistics and corpus linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Boers, F., & Demecheleer, M. (1997). *A few metaphorical models in (western) economic discourse*. In Liebert, W., Redeker, G. & Waugh, L. (Eds.), *Discourse and perspective in cognitive linguistics* (pp.115-129). Amsterdam: John Benjamins.
- Black, M. (1962). *Models and metaphors*. New York: Cornell University Press.
- Boeynaems, A., Burgers, C., Konijn, E. A., & Steen, G. J. (2017). The impact of conventional and novel metaphors in news on issue viewpoint. *International Journal of Communication*, 11, 19.
- Bowdle, B. F., & Gentner, D. (2005). The career of metaphor. *Psychological review*, 112(1), 193.
- Chen, P. (2010). A cognitive study of "happiness" metaphors in English and Chinese idioms. *Asian culture and history*, 2(2), 172.
- Cserép, A. (2014). Conceptual Metaphor Theory: In defence or on the fence. *Argumentum*, 10(10), 261-288.
- Da Silva, A. S. (2016). The persuasive (and manipulative) power of metaphor in 'austerity' discourse. *Exploring discourse strategies in social and cognitive interaction: Multimodal and cross-linguistic perspectives*, 262, 79.
- Deignan, A., Gabryś, D., & Solska, A. (1997). Teaching English metaphors using cross-linguistic awareness-raising activities. *ELT Journal*, 51(4), 352-360.

- Divjak, D., & Caldwell-Harris, C. L. (2019). Frequency and entrenchment. *Cognitive linguistics—Foundations of language*, 61-86.
- Gil, M. M. (2019). Ideology, metaphor and persuasion in times of elections: a corpus-based study of British and Spanish economic reports. *Complutense Journal of English Studies*, 27, 223.
- Hesabi, A., Bakhshi, M., & Sadrnia, P. (2021). Metaphors and the degree of conventionality in translation of prose fiction: A fraction of the whole in focus. *Hikma*, 20(2), 153–176.
- Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A practical introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A practical introduction*. Second edition. Oxford: Oxford University Press.
- Lai, V. T., Curran, T., & Menn, L. (2009). Comprehending conventional and novel metaphors: An ERP study. *Brain research*, 1284, 145-155.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. London: University of Chicago press.
- Lakoff, G., & Turner, M. (1989). *More than cool reason: A field guide to poetic metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Liu, X., & Zhao, G. (2013). A Comparative Study of Emotion Metaphors between English and Chinese. *Theory & Practice in Language Studies*, 3(1).
- McEnery, T., & Hardie, A. (2012). *Corpus linguistics: Method, theory and practice*. New York: Cambridge University Press.
- Schmid, H. J. (2017). A framework for understanding linguistic entrenchment and its psychological foundations.
- Shamsfard, M., Hesabi, A., Fadaei, H., Mansoory, N., Famian, A., Bagherbeigi, S. & Assi, S. M. (2010). Semi automatic development of farsnet; the persian wordnet. In *Proceedings of 5th global WordNet conference, Mumbai, India* (Vol. 29).
- Steen, G. (1994). *Understanding metaphor in literature: An empirical approach*. London: Addison-Wesley Longman Limited.
- Stefanowitsch, A. (2006). Words and their metaphors: A corpus-based approach. In A. Stefanowitsch, & S. T. Gries, (Eds.), *Corpus-based approaches to metaphor and metonymy* (pp. 64-105), Berlin: Mouton de Gruyter.
- Tendahl, M., & Gibbs, R. W. (2008). Complementary perspectives on metaphor: Cognitive linguistics and relevance theory. *Journal of Pragmatics*, 40(11), 1823-1864.
- Trim, R. (2007). Metaphor Networks. *The Comparative Evolution of Figurative Language*.
- Trim, R. (2011). *Metaphor and the historical evolution of conceptual mapping*. Springer.
- Yu, N. (1995). Metaphorical Expressions of Anger and Happiness in Chinese and English *Metaphor and Symbolic Activity*, 10(2), 59-92.